

GÜZEL SANATLARDA ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRMELER - II

ARALIK 2021

EDİTÖRLER

PROF. DR. HASAN ARAPGİRLİOĞLU

DOÇ. DR. TARKAN YAZICI

DOÇ. DR. EMRAH UYSAL

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel

Editörler / Editors • Prof. Dr. Hasan Arapgirlioğlu

Doç. Dr. Tarkan Yazıcı

Doç. Dr. Emrah Uysal

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı

Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2021

ISBN • 978-625-8075-09-0

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı.

Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1.

Sokak Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR

Telefon / Phone: +90 312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com

e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

Güzel Sanatlarda Araştırma ve Değerlendirmeler - II

Aralık 2021

Editörler

Prof. Dr. Hasan Arapgirlioğlu

Doç. Dr. Tarkan Yazıcı

Doç. Dr. Emrah Uysal

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

ABDALLIK GELENEĞİNDE MÜZİK KÜLTÜRÜNÜN
AKTARIMINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME
(NEŞET ERTAŞ TÜRKÜLERİ ÖRNEĞİ)

Cenk ŞAHİN1

Bölüm 2

ÇAĞDAŞ SANATTA KÜTLE YÜZEY İLİŞKİSİ: İLGİLİ
KAVRAMLARIN İRDELENMESİ

Tülay ÖZKUL13

Bölüm 3

PİYANO DERSİNDE DÜZENLİ EGZERSİZ YAPMA
ALİŞKANLIKLARININ İNCELENMESİ

Feride Deniz KATITAŞ35

Bölüm 4

HİTİT KÜLT RİTÜELLERİ VE BAYRAM MERASİMLERİNDE
DEVLET ORKESTRASI

Fatma ŞEKER & Yunus YAPALI57

Bölüm 5

ZEKÂÎ DEDE EFENDİ 'NİN DİLKEŞ-HÂVERÂN TAKIMININ
MAKAM ANALİZİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Neşe Yeşim ALTINEL ÇOBAN.....71

Bölüm 6

FRIEDRICH KUHLAU OP. 88 NO. 3 LA MİNÖR SONATİN'İN
BİÇİMSEL VE ARMONİK ANALİZİ

Alper ER91

Bölüm 7

FİKİR SANATI VE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Evrinm ÖZESKİCİ119

Bölüm 4

HİTİT KÜLT RİTÜELLERİ VE BAYRAM MERASİMLERİNDE DEVLET ORKESTRASI

Fatma ŞEKER^{1}*

Yunus YAPALI^{2*3*}

1 * Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Hafik Kamer Örnek Meslek Yüksekokulu, Sivas/ Türkiye. E-posta: fatmaseker@cumhuriyet.edu.tr/ Orcid No: 0000-0003-2118-1798.

2 ** Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Hafik Kamer Örnek Meslek Yüksekokulu, Sivas/Türkiye. E-posta: yunusyapali@cumhuriyet.edu.tr/ Orcid No: 0000-0003-4225-9005.

3

Geçmişten günümüze “Medeniyetler Beşiği” olarak adlandırılan yaşadığımız topraklar, M.Ö. 2.binyılda Anadolu’da kurulan ilk imparatorluk olan Hititlere ev sahipliği yapmıştır. Kendilerini “Bin Tanrılı Halk” olarak tanımlayan Hititler¹ için inanç dünyaları her zaman yaşamın merkezini oluşturmuştur. Tanrılara gösterişli tapınaklar inşa etmek, tanrıların takdirini almak için kurbanlar sunmak ve her biri için belirlenmiş aylık, mevsimlik veya yıllık periyotlarda onurlarına dinsel bayramlar düzenlemek sağlam bir yapı ve çok iyi bir teşkilatlanmayı gerektirmektedir. Hitit halkı, tanrıları kızdırmamak, kendilerine ceza verdirmemek için sürekli onları keyifli tutmaya özen göstermişlerdir. Bu amaçla törenler düzenliyor, dualar ediyor, şarkı söyleyip danslar ediyorlardı. Dini ritüellerde ve şenliklerde ise müzik vazgeçilmez bir olgu olarak yaşamlarında her zaman yer almaktaydı. Hititlerde şarkı ve müzik, bahar ve hasat şenliklerinde, bu şenliklere bağlı ritüellerde de önemli bir yere sahipti².

Müzik ve müziğe bağlı olarak dans etkinliklerinin, ilk olarak Anadolu uygarlık zincirinde önemli bir halka olan Hitit Döneminde organize edildiği ve ayrıntılı bir şekilde görselleştirildiği görülmektedir³. Hititlerin başkenti olan Boğazköy/Hattuşa kazılarında açığa çıkarılan 30.000’den fazla çivi yazılı tabletlerden oluşan arşiv Hititleri ve dönemin Anadolu’sunu anlamamız açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Devlet arşivi niteliğindeki çivi yazılı metinlerde, çoğunluğu idari, siyasi, yasal, ebedi ve tarihi türlerde çeşitli konuların yanı sıra dinsel içerikli törenlerde ve bayramlarda müziğin yerine dair dikkat çeken bilgiler de edinilmektedir⁴. Hitit arşivlerindeki diğer metinlere göre kıyaslanamayacak kadar çok sayıda tören metinlerinden de anlaşılacağı üzere, Hititlerde yılın bir bölümü kült ritüelleri olan bayramların kutlanmasına ayrılmaktadır. Yazılı metinlerde tanrılar adına yapılan kült törenlerinin ve bayram merasimlerinin ayrıntılı olarak yer alması ritüellerin değişmez olduğunun bir göstergesidir⁵. Resmi takvimlerinde, 170’e varan şenlik yer almaktadır. Ayrıca sürekli biçimde kaydedilmeyen birçok yerel cemaat ve kırsal şenliklerin de olduğu varsayılmaktadır. Devletin desteğindeki kutlamalar, Hitit krallığının ekonomik kaynaklarına, zaman, işgücü, teçhizat ve tüketim kalemleri açısından büyük yükler de getirmektedir. Bazı şenlikler birkaç saat sürerken bazıları günlerce sürebilmektedir. Toprağın verimi, yağmurun bolluğu, hasadın zenginliği, sürülerin ve av hayvanlarının artması tanrılar onuruna düzenlenen bayram merasimlerinin altında yatan temel beklentilerdir. Bayram merasimleri, çoğunlukla başkent Hattuşa’dan başlayarak, Hitit krallığının diğer büyük kentlerinde birçok kutsal yerin ziyaret edilmesini de kapsa-

1 Brandau ve Schickert, 2011: 56

2 Ünal, 2016: 81-84

3 Sipahi, 2019: 74

4 Dinçol, 2003a:50

5 Ünal, 2000: 225

maktadır⁶. Tanrı heykelleri, tören alayı ile birlikte saray kapısından geçerek tüm kenti gezmekte, bu merasimler ise halk için, başka zamanlarda tapınağın derinliklerinde birkaç görevli dışında herkesten gizlenen tanrının heykelini görebileceği, yılda bir kez karşılaşacağı bir fırsat olmaktadır. Alayın etrafındaki akrobatlar, hokkabazlar, soytarılar ile gösteri yapan müzisyenlerin esas görevleri tanrıyı eğlendirmek, onun hoşnutluğunu kazanmaktır⁷.

Müzik ve şarkı kült törenlerinin ve bayram merasimlerinin ise en büyük yardımcısıydı. Kült ritüelleri sırasında müziğin ne zaman çalınacağı sıkı kurallara bağlanmıştır⁸. Devlet kültüründe önemli bir yeri olan bayram merasimlerinde Hitit müziği, uygulanış detaylarının anlatıldığı bir tür bayram yönetmeliği ya da uygulama protokolü özelliği taşıyan metinlerde zengin bir şekilde belgelenmiştir.⁹ Aynı zamanda baş rahip olarak kabul edilen Hitit krallarının ise öncelikli görevleri, tanrılara karşı olan sorumluluklarını eksiksiz yerine getirmektir¹⁰. İyilik ve kötülüğün tanrılar tarafından geldiğine inanan Hititlerde¹¹, herhangi bir sebeple dini ritüellerin yerine getirilmemesi veya bayram merasimlerinin geciktirilmesi kuraklık, açlık ve kıtlık, savaşta yenilgi ya da kraliyet ailesinde yaşanan anlaşmazlıkların kaynağı olarak gösterilmektedir¹². Kimi zaman yerine getirilmeyen ritüel ve kutlamaların doğurduğu felaketlerin yıllar boyu sürdüğü de anlatılmaktadır. KUB XIII 4 çivi yazılı metni bu durumun anlatıldığı güzel örneklerden biridir. Birçok Hitit metninde bayramların ihmal edilmesinden veya zamanında kutlanmaması durumunda tanrılarının hoşnut olmayacağından ve intikam alacaklarından bahsedilmektedir¹³

Hititlerde müzikli törenler politik ve dinsel faaliyetlerin bir parçası olarak yapılmaktaydı. Kült törenleri ve bayram merasimleri çoğunlukla tapınaklar ve saraylarda gerçekleştirilir dolayısıyla Hitit yaşamında müzik, dini törenlerde ve bayram kutlamalarında yer almaktadır¹⁴. Kült ritüellerinde tanrıya sunu ve ziyafetlerde, adak uygulamalarında özellikle müzik, müzisyenler ve şarkıcılar da eşlik etmektedir. Aynı zamanda bahar şenlikleri ve bayramlarda, ölü ritüellerinde, tanrı heykellerinin yıkanması, törene hazırlanması ve törenlerde gezdirilmesi gibi kült törenlerinde uygulanan ritüelin vazgeçilmez parçası olmaktadır. Ayrıca kralın bir yerden bir yere gidişinde, uğurlanmasında müzik de eşlik etmektedir. Çivi yazılı metinlerinin dışında dönemin önemli eserleri içerisinde yer alan kült va-

6 Ünal, 2000, 91

7 Çığ, 2003:133

8 Ünal, 2004: 103; Sipahi, 2019:81

9 Hazenbos, 2003:201

10 Süel,1985: 48 vd

11 Murat, 2013: 116

12 Reyhan, 2016: 98

13 Süel,1985: 48 vd.

14 Conka, 2011: 58

zoları da Hititlerin müziğe verdikleri önemi anlamamız açısından destek sağlamaktadır (**Fig.1**)¹⁵. Eski Hitit Dönemine tarihlenen Bitik, Eskiyyapar, İnandık ve Hüseyinde de yerleşimlerinde ele geçen tasvirli kült vazoları üzerindeki betimlemeler kült ritüellerinin ve bayram merasimlerinde yer alan müzik ve müzik aletleri hakkında bilgi edindiğimiz önemli buluntular arasında yer almaktadır¹⁶. Hitit metinlerindeki bazı müzik aletlerinin filolojik karşılıkları konusunda tartışmalar devam etse de Eski Hitit Dönemi kabartmalı kült vazoları bu konuya görsel destek sunmaktadır¹⁷.

Fig.1 Hitit Dönemi Tasvirli Kült Vazoları (Sipahi, 2019: 94)

Dolayısıyla yazılı metinler ve görsel betimlemelerin sunduğu bilgiler doğrultusunda Hitit müziğinde telli, üflemeli ve vurmali müzik aletleri çalabilen görevlilerin dışında, müziğin icrasında insan sesi ile birlikte pek çok müzik aletinin de varlığı bilinmektedir. Bu eserlerin sunduğu bilgiler ışığında Hititlerin siyasi ve ekonomik gibi birçok alanda ilişki içerisinde olduğu Mezopotamya, Ugarit ve Mısır ile müzik konusunda da bir etkileşimin var olduğu gözlemlenebilmektedir¹⁸.

Tüm anılan eserler ışığında başlangıçta devlet kontrolünde kült ritüelleri ve bayram merasimlerinde icra edilen Hitit müziğinde telli, üflemeli ve vurmali olarak sınıflandırılan başlıca müzik aletleri ve müzisyenler hakkında bilgi aşağıda yer almaktadır:

15 Sipahi, 2019: 74

16 Sipahi, 2014: 22

17 Sipahi, 2019:73-74

18 Masalçı Şahin, 2020: 9-16.

Lir: Tasvirli eserlerde ve çivi yazılı metinlerde en sık karşımıza çıkan telli müzik aleti olan Lir, günümüzden yaklaşık olarak altı bin yıl öncesinde Mezopotamya'da da kullanıldığı görülen en eski müzik aletleri arasında yer almaktadır. Hitit tasvirli eserlerinde çalma tekniği konusunda kesin bilgi verilemese de hayvan boyunuzu ya da gövdeden çıkan iki ağaç kol, bir kemerle birleşerek üzerine yerleştirilen tellerin yer aldığı bu müzik aletinin iki elle ve mızrapsız çalındığı varsayılmaktadır (Fig.2)¹⁹. Hititlerin bazı bayram ritüel metinlerinde ikiden fazla lirin çalındığı ve orkestra içerisinde üflemeli ve vurmali müzik aletleri ile birlikte kullanıldığı bilinmektedir. Tasvirli eserler üzerinde küçük ve büyük lirleri görmek mümkündür. Bu sınıflandırma Hitit bayram merasimlerinin anlatıldığı çivi yazılı metinlerde dahi karşımıza çıkmaktadır²⁰. Büyük boyutları yere konularak iki kişinin elleriyle çalarken betimlenen Hitit lirin bu yönü ile Mezopotamya örneklerinden ayrıldığı ve Anadolu'ya özgü olduğu belirtilmektedir²¹. İnandık kült vazosu üzerinde yer alan tasvirlerde büyük lirin insan boyunu aşan boyutları dikkat çekmektedir²². Büyük lirde tel sayısının 11, küçük lirde ise 6-8 arasında olduğu düşünülmektedir²³ (Fig.3).

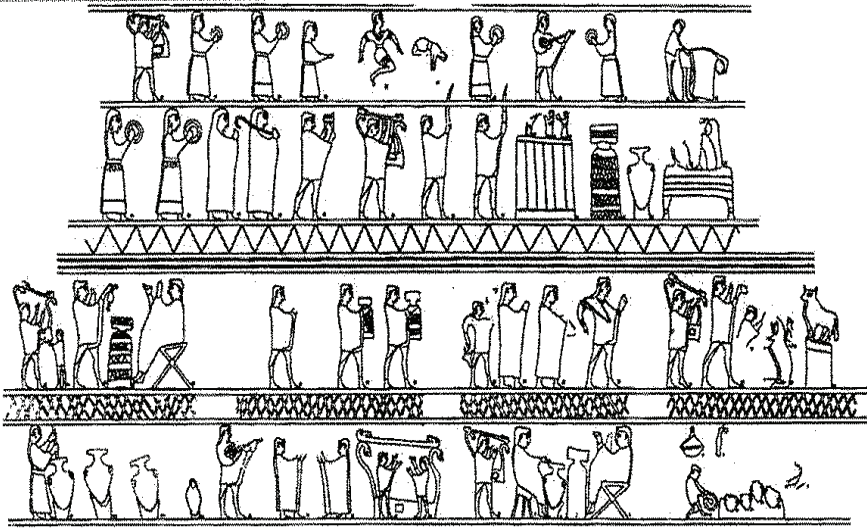

Fig.2. Hüseyindede (Büyük vazo) Kült Vazosu üzerinde yer alan Hitit Lir betimlemeleri (Özgüç, 1988: Res.64)

19 Helvacı,2007 :114.

20 Yıldırım, 2005: 765

21 Masalcı Şahin, 2020: 105

22 Dinçol,2003b: 24

23 Özgüç,1988:

Fig.3. *İnandık Kült Vazosu üzerinde büyük lir ve küçük lir betimlemeleri (Ensert, 2013: 44, Res.13).*

Bağlama/Saz: Telli müzik aletleri içerisinde değerlendirilen bağlamanın, tasvirli eserler üzerinde betimlenen biçimleri ile günümüz Anadolu'sunda kullanılan formları arasındaki benzerliği oldukça dikkat çekicidir. Bu benzerlikten hareketle B. Dinçol²⁴ ve A. Ünal²⁵ çalışmalarında “saz” kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Arkeolojik veri olan tasvirli eserler kaynak alınarak bağlama tipi saz tanımlaması kabul görmektedir²⁶. İnandıktepe ve Hüseyindede kült vazoları üzerinde yer alan betimlemelerde icrasının erkekler tarafından yapıldığı²⁷, müzisyenlerin ayakta ve göğüs hizasında çaldığı görülmektedir. Yuvarlak gövdeli ve uzun sapları ile betimlenen müzik aletinin çalınış tarzları ve tipleri günümüz bağlaması ile yakın benzerliği gözlemlenmektedir (**Fig.3**)²⁸.

24 Dinçol,2003b: 28

25 Ünal, 2003:139-145

26 Masalcı Şahin, 2020: 124

27 Yıldırım, 2002: 3-4

28 Yıldırım, 2008: 68

Fig.3 Hüseyindede kült vazosu üzerinde saz, çalpara betimlemeleri (Sipahi, 2005: Fig.1)

Boynuz: Üflemeli müzik aletleri içerisinde sınıflandırılan boynuz, doğal trompet olarak da tanımlanmaktadır. Hitit çivi yazılı metinlerinde kraliyet ailesinin katıldığı kült ritüellerinde, bayram merasimlerinde ve resmi törenlerin başlangıç ve bitişlerini haber vermek amaçlı kullanıldığı belirtilmektedir²⁹. Tasvirli eserlerde diğer müzik aletleri ile birlikte çok az tasvir edilmiş çoğunlukla erkek müzisyen figürü ile birlikte tek olarak betimlenmiştir³⁰ (**Fig.4**).

Fig.4. Karkamış Ortostati (Geç Hitit Dönemi) üzerinde boynuz çalan müzisyen betimlemesi (Alp, 1999:32)

Flüt/ Çift Flüt: İnsanoğlunun en eski müzik aleti olarak bilinen flüt, Hitit yazılı belgelerinde “uzun kamış” olarak tanımlanan üflemeli bir müzik aleti olarak Hitit kült metinlerinde sıkça yer almaktadır³¹. M.Ö. II. bin yılda flüt betimlemeleri yerini Hitit törenlerinin işlendiği kült vazolarında yerini çifte flüte bırakmıştır. Betimlemelerde görülen örneklerinde çifte flütün gövdesi birbirinden ayrık veya bitişik olabilmektedir. Çıkardığı

29 Ünal, 2000: 231

30 Tunçer, 2005: 37

31 Masalçı Şahin, 2020:87

kuvvetli ve sert sesiyle insanların üzüntülerini/acılarını dile getirmede, tanrılara haykırmada kullandıkları düşünülmektedir.³² Hitit yazılı belgelerinde kral veya kraliçenin ölümünde halkın flüt çalarak yas tuttuğu yer almaktadır³³. Hitit metinlerinden edinilen bilgiye göre müzisyenlerin çift flüt çalmayı bırakıp aynı zamanda icra edilen şarkıya eşlik ettikleri bilinmektedir³⁴ (Fig. 5).

Fig.5. Karkamış Ortostat üzerinde çifte flüt icra eden müzisyen betimlemesi (Alp, 2003: 75, 42b).

Davul: Vurmalı bir müzik aleti olan davul, Hitit kült törenlerinin ve bayram merasimlerinin anlatıldığı metinlerde çoğunlukla lirler ve çalparalar ile birlikte yer almasına rağmen tasvirli eserler üzerinde betimlemeleri nadirdir. Geç Hitit Dönemine tarihlenen bir kabartma üzerinde yer alan betimlemeden karşılıklı duran iki kişinin omzundan geçen bir kayış yardımıyla³⁵, elleri ile tokmak kullanmadan icra ettikleri görülmektedir³⁶ (bkz. Fig. 6).

32 Tunçer, 2005: 34-35

33 Ünal, *age.*, 2000: 227.

34 Celasin, 2007: 51

35 Dinçol, 2003b: 58

36 Celasin, 2007: 70.

Fig.6. Karkamış Ortostatı (Geç Hitit Dönemi) üzerinde boynuz çalan müzisyen betimlemesi (Akugal, 1995, Lev.99b)

Tef/Def: Hititlerde bayram törenlerinin tasvir edildiği kabartmalı vazolar üzerinde karşımıza çıkan bir diğer vurmalı müzik aleti de tef/defdir. Geç Hitit Dönemine tarihlenen kabartmalı eserlerde sıkça tasvir edilen, küçük deri gergili çalgı olarak da tanımlanan bu müzik aleti, kimi zaman icra eden müzisyenlerin omuz hizasında kimi zaman da aşağıda tutulmuş biçimde betimlenmiştir³⁷ (Fig.7).

Fig. 7. Zincirli ortostatı üzerinde tef/def çalan müzisyenler betimlemesi (Alp, 1999:35).

Çalpara: Kendinden ses veren müzik aleti olan çalparalar, iki yuvarlak tahtadan ya da madenden yapılmış, aynı zamanda birbirine vurulduğunda ses veren vurmalı çalgı olarak da sınıflandırabileceğimiz bir müzik aletidir³⁸. Hitit kült törenlerinin tasvir edildiği İnandık, Bitik ve Hüseyincede kült vazolarındaki betimlemelerden tören müzik aleti olduğu anlaşılmaktadır Bazı betimlemelerde göğüs hizasından biraz yukarıda bir iple veya kayışla birbirine bağlı çalparaların³⁹ (Fig. 8) kadın ve erkek müzisyenler tarafından ayakta icra edildiği görülmektedir⁴⁰.

Fig.8. Yumruk biçimli sunu kabı üzerinde kayışla/ iple birbirine bağlı çalpara betimlemesi (Sipahi, 2019: 95, Resim 14).

Kadın/Erkek Şarkıcılar: Tasvirli eserler üzerindeki betimlemelerden de anlaşılacağı üzere Hitit müziğinde eril müzisyen çoğunluğu dikkat çekmektedir. Hitit yazılı metinlerinde bazı müzisyenlerin kimi zaman çaldıkları aleti bırakıp törene sesleri ile eşlik ettikleri bilinmektedir. Kült ritüellerinde ve bayram törenlerinde müzisyen topluluğu içerisinde yer alan kadın ve erkek şarkıcılar, dinsel konu içeren ilahi niteliğindeki şarkıları bazı durumlarda koro halinde icra etmekteydiler⁴¹. Bin tanrılı halk olarak tanımlanan Hititlerde, kurban sunulan ya da tapınılan tanrı hangi etnik kökende ise (örneğin Hurrice, Hattice gibi) o dilde şarkılar söylenirdi. Bu durum Hitit yazılı metinlerinde “*Müzisyen Hurrice şarkı söyler*”, “*Nerik-*

38 Tunçer, *age.*, s.41.

39 Alp, 1999: 19

40 Sipahi, 2005: 662

41 Arıkan, 2002 :11.

li kadınlar Hattice şarkı söylerler” şeklinde ifadelerle yer almaktadır.⁴² Törenlerde şarkı söyleyen rahip ve rahibelerin yanı sıra bazı şehirlere ait şarkıcılar, belli ünvanlar ile anılan görevlilerin de varlığından söz edilmektedir⁴³. Örneğin görevleri “tanrıya hizmet etmek”, “şarkı söylemek” olan katra ve hazgara kadınları olarak bilinen kült görevlisi kadın şarkıcılarının farklı ritüel ve tören metinlerinde yer aldığı bilinmektedir⁴⁴.

Özetle tasvirli eserler ve çivi yazılı metinlerden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda; Hitit Döneminde bolluk, bereket ve huzur içinde bir yaşam için çoğunlukla tanrıları memnun etmek amacıyla kült ritüellerinde ve bayram merasimlerinde icra edilen müziğin devlet himayesinde belli kurallar dahilinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca Hitit Dönemi yazılı metinlere ve tasvirli eserlere ek olarak sunu kapları da bu bilgilerimize kaynaklık etmektedir. Geç Hitit Dönemi ve sonrasında tarihlenen Maraş, Zincirli, Karatepe kabartmaları ise Hitit müziğinin zamanla diğer uygarlıkların etkisi ile çeşitlendiğine, ziyaret ve şölen sahneleri ile kült ritüelleri ve bayram merasimleri dışında da icra edildiğine görsel kaynak oluşturmaktadır.

42 Celasin, 2007:.

43 Arıkan,2002 :11.

44 Murat, 2013: 131

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1995). *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*. İzmir : Tükelmat Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı
- Alp, S. (1999). *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans: Hitit Çağı'nda Anadolu Üzüm ve Şarap*, Ankara: Kavaklıdere Kültür Yayınları.
- Alp, S. (2003). *Hitit Günesi*, Ankara: Tubitak Yayınları.
- Arıkan, Y. (2002). Hitit Metinlerinde Geçen MUNUSzintuhi- ve LÚzinhuri- Görevlileri". *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 5, 11-5.
- Brandau, B. ve Schickert, H. (2011). *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Celasin, C. (2007). Orta Tunç Çağı'ndan Roma Dönemi'ne Anadolu Müzik Kültürü'nün Analizi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Conka, S. (2011). Hititlerde Müzik. Karul, N. (ed), *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, 295.
- Çığ, M.İ. (2003). *Hititler ve Hattuşa İştarın Kaleminden*.İstanbul: Kaynak Yayınları:307.
- Diñçol, B. (2003a). Hititlerde Müzik, *Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı:119, cilt:19* İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları. ss. 50-55.
- Diñçol, B. (2003b). *Eski Önyasya ve Mısır'da Müzik*.İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları
- Ensert, H. K. (2013). Eski Anadolu'da Müzik ve Günümüze Etkileri. *Çorum ve Kültür*, 29-47.
- Hazenbos J. (2003). *The Organization of the Anatolian Local Cults During The Thirteenth Century B.C.*, Boston..
- Helvacı, Z. (2007). *Lirin Tarihi: Eski Önyasya ve Yunan Uygarlıklarında Kullanılan*
- Lirlerin Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Masalıcı Şahin, G. (2020). Hititlerde Müzik, Müzik Aletleri ve Müzisyenler. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Murat, L.(2013). Kült Görevlisi Şarkıcı Kadınlar: MUNUS(.MEŞ)katra- , MUNUS(.MEŞ)hazgara-, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* , 54, 115- 134.
- Sipahi,T. (2005). Hüseyindede'den Hitit Tasvir Sanatı İçin Yeni Bir Sahne, *V. Uluslararası HititolojiKongresi Bildirileri*, 661-678.